

Petrik Béla

„Kötelezettségvállalás közérdekű célra”

A Bethlen Gábor Alapítvány első évei

(Az írás rövidebb változata lapunkkal egy időben megjelenik a *Hitel* 2020. októberi számában.)

A népi-nemzeti¹ mozgalom rendszerváltás előtti egyedülálló kezdeményezése volt a Bethlen Gábor Alapítvány. Ez a megállapítás igaz a második világháborút megelőző népi mozgalom történetére is. A népiek ugyanis soha nem hoztak létre olyan szervezetet, amely képes lett volna egy mozgalom vagy esetlegesen egy párt hátszögét, elsősorban szervezeti bázisát biztosítani. A népiek vagy egy folyóirat köré szerveződtek laza szellemi közösségként – *Tanú, Válasz, Magyar Csillag*, majd újra a *Válasz* és végül a *Hitel* –, vagy pártot alapítottak,

amikor a polgári demokratikus berendezkedés ezt az érdekképviseleti formát lehetővé és szükségessé tette – mint a Nemzeti Parasztpárt, a Petőfi Párt és végül egy ideig a Magyar Demokrata Fórum. Nem volt ugyanakkor a társadalom szöveteiben megbújó, a szellemi mozgalom és a párt között átvezető közösség, szervezet, amely állandóságával túlnőtt volna a szellemi társaságok alkalmi együttlétén, és amely ugyanakkor nem rögzült a pártstruktúrák kötöttségeibe. Az Alapítvány által létrehozott és működtetett fórumok, ahogyan Kiss

Gy. Csaba fogalmazott: „Hajszálcsövekké váltak a diktatúra szerkezetében, más értékrendszert, gondolkodás- és magatartásmódot közvetítő hajszálcsövekké, jelentőségüket azonban nem méltatta kellőképpen az eddigi szakirodalom.” Az 1956-os forradalmat követő évtizedek magyar társadalmának legnagyobb hiánya, Csurka István szavaival, egy „szuverén szerveződés” hiánya: „Egy saját erőből megívott, győztes forradalom, egy önerőből felépített polgári demokrácia” hiánya szülte az alapítványi szerveződés igényét.²

¹ Ezt a meghatározást jobb híján használom. A fogalom a szakirodalomban teret nyert, elfogadott és használt jelző, hogy csak Pintér M. Lajos monográfiáját említsem, de hivatkozhatnék szerzők sokaságára, Ács Margittól, Bíró Zoltántól Papp István népi-nemzeti fogalomhasználatáig. Kétségtelenül – osztva Kiss Gy. Csaba aggodalmait – e fogalom megszületését a pártállam, az MSZMP párthatározataiban kereshetjük, vagy éppen az átmeneti korszak demokratikus ellenzék önmeghatározásában. Igen, talán mások szorították ebbe a kategóriába ezt az eszmei-szellemi-kulturális mozgalmat, irányzatot, amit magunk is könnyű szívvel fogadtunk el: részint vállalva a népi mozgalom hagyományát és eszmevilágát, mindazt, amit ez a sajátosan magyar, harmadikutas mozgalom a két világháború között megtestesített, s amit a koalíciós időkben, majd az 1956-os forradalom idején képviselt a Nemzeti Parasztpárt, majd a Petőfi Párt keretei között is; részint vállalva a nemzet iránt érzett felelősséget, azt, hogy a fókusz minden esetben a nemzetben – ide érve a határokon kívülre szorult és a száműzött magyarság – való gondolkodás. Ugyanakkor magam is érzem e kategória kényszeredett voltát, szükségességét, valamivel szembeni meghatározottságát, mindazt az eszmei és szellemi összetettségre, tágasságra és nyitottságra utalás hiányát. Mert kiket is sorolunk e fogalom alá? Azokat, akiknek politikai ideáiban a kétezres éves görög-római filozófia és gazdasági-jogi rendszer, a másfél ezer éves keresztény fejlődés ötvöződött a francia forradalom hagyányaival, annak demokratikus „szabadság, egyenlőség, testvériség” jelszavával, annak eredeti értelmével, nem beljük értelmezve – ahogy Bibó fogalmazott – azokat a torzulásokat, amelyeket azóta különböző ideológiák ehhez kapcsoltak. (Azaz: a szabadság jelszavához nem kapcsolták hozzá a nagy vagyon korlátlan hatalmát, mint szabadságot, az egyenlőség fogalmához nem kapcsolták hozzá a centralizált államhatalmat, mint amelyik majd hivatott lesz ezt az egyenlőséget biztosítani.) Azokat, akik igent mondtak a modern alkotmányos berendezkedés, parlamentarizmus igényére, magukévá téve annak teljes követelményrendszerét, többpártrendszerrel és független bírósággal, a sajtó-, gyülekezési és gondolatszabadsággal együtt. S akik egyúttal figyelembe vették a nemzeti hagyományok és sajátosságok organikus fejlődését és lehetőségét is, a magyarság közép-európaiságát, a „tejttestvériség” gondolatát a környező nemzetekkel. Németh László megfogalmazásában: ezek a mozgalmak a négyszáz éves magyar radikalizmus legjobb hagyományait, a katolicizmus és protestantizmus nemesebb magyar formáit hozták, s olyan Magyarországot szerettek volna, amely igazságosabb, szabadabb, emberibb, európaibb és istenesebb. (Lásd: Németh László: „Magyarok, kibékülni!”. In: Uő: *Kisebbségben IV*. Budapest, Magyar Élet, 1942, 206–207.) Belátom, hogy mindennek talán szűk a népi-nemzeti megfogalmazás, de még keressük a jobbat...

² Csurka István: A magyar társadalom erkölcsi állapota. In: Uő: *Az elfogadhatatlan realitás*. Püski, New York, 1986, [17–28.] 19.

Az Alapítvány Bakos István gondolatát felkarolva, még 1979 karácsonján, Illyés Gyula támogatásával, 65 író, tudós, művész, a szellemi élet kiemelkedő alakja kezdeményezése nyomán született meg, a térség első autonóm szellemi és kulturális magánkezdeményezéseként. Az Alapítványt Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről nevezték el, hiszen az Alapítvány bethleni munkára vállalkozott: a szellemileg – és tegyük hozzá, fizikailag is – megszállt, gyarmatosított magyarság, továbbá a ténylegesen is kisebbségben élők nemzeti értékeinek felszínre hozására szövetkezett, azok felmutatására, s a régió népei közötti együttműködés megteremtésére. Az alapítói kör szimbolikus: alaptőkéjét Illyés Gyula, Németh Lászlóné, Kodály Zoltánné és Csoóri Sándor adták össze. Maguk az alapítók is szimbolikus jelentőségűnek ítélték a kezdeményezést, ezért mozgattak meg minden követ annak hivatalos elismertetéséért, az akkori jogszabályok szerinti minisztériumi engedélyeztetéséért, amelynek eredményeképpen öt-évnyi küzdelem után, 1985-ben – idén éppen 35 éve – az alapító okiratra hivatali pecsét is került.

Az engedélyeztetés irracionális, végeláthatatlan processzusa, egy új politikai kultúra meghonosítása miatti elengedhetetlen akarása mögött ott állt a nyolcvanas évek elejének erőt adó és mozgósító lengyel példája is, a Szolidaritás mozgalma, amely az Alapítványhoz hasonló társadalmi és jogi filozófiával, a diktatúra fennálló jogrendjének kihasználásával, legális keretek között szervezte tevékenységét. Sokan tették fel akkor is a kérdést – és tehetjük fel ma is –, miért ragasz-

Bakos István művelődéskutató, a Bethlen Gábor Alapítvány ötletgazdája és kurátora 2011-ben, a Magyar Tudományos Akadémia Nagy Károly- emlékülésén. (Forrás: Wikimedia Commons / MTA BTK ITI.)

kodtak az alapítók a hivatalos elismertetéshez, miért nem kezdték meg engedély hiányában az illegális működést. Hiszen a demokratikus ellenzék illegális keretek között tevékenykedett, folyóiratai szamizdatként jelentek meg. A népi-nemzeti demokrata ellenzék ugyanakkor nem kívánta a földalatti politizálás kényszerét elfogadni. „Nem akartunk szervezkedést, konspirációt, szamizdatot, hanem legális jóváha-

gyást, hogy a hatalom fogadja el, abban a kicsi körben nem lehet teljhatalma. Ők is tudták, miről van szó. A zsarnokság irtózva fél a világ általa nem 100%-ban ellenőrzött kis szögletétől” – fogalmazott Kiss Gy. Csaba.³ Ez a kör tudta, hogy egy egész nemzetet nem lehet illegálisba szorítani hazájában, milliőkat nem lehet konspirációra kényszeríteni, s ha ki akar törni egy belterjes politizálás keretei közül, ki kell

³ Kiss Gy. Csaba: A Bethlen Gábor Alapítvány és a demokratikus ellenállás lehetőségei a Kádár-rendszer válsága idején. In: *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005.* Szerk. Bakos István. Budapest, BGA – Püski, 2005, 73–76.

küzdenie a féllegális létet, azaz a jogszabályok keretein belül, de a pártállam hatalmi sáncain kívül kell maradni, az életnek ezt az akkor parlagon heverő mezzgyéjét kell élhetővé tenni. Ezért vallották, hogy a Bethlen Gábor Alapítvány nyilvános, a jogszabályok adta kereteken belüli törvényes megszervezése, a szervezők sokszor a tehetetlenség látszatáig nyúló kitartása az egyetlen járható, hosszú távú út. A népi-nemzeti ellenzék lényegét, jellegadó sajátosságát jelentette ez a stratégia. A kádári rendszernek is nagy iskolája volt az Alapítvány ügye, hiszen alig akadt példa arra, hogy az államgépezet pragmatikus jogászsága által kidolgozott keretekkel valakik mertek volna élni, hiszen mindenkinek tudnia, értenie kellett, hogy hol húzódik a tényleges határ a jog adta lehetőségek és a cselekvés szabadsága között. A rendszer számára így szinte megoldhatatlan feladatot jelentett az írott jog szerint törvényes, de a diktatúra számára elfogadhatatlan és vállalhatatlan szerveződés kezelése.

A kommunista államhatalom a Bethlen Gábor Alapítvány kezdeményezésében helyesen ismerete fel annak veszélyét, hogy az megteremtheti az államhatalommal szembeni, a teljes magyarság érdekeit figyelembe vevő, a határainkon túl élő magyarokkal egy egészen más minőségű kapcsolatot kiépíteni szándékozó és ápoló törekvés intézményi keretét, amely természetes módon szakított volna a keleti blokk végtelenségig érzéketlen és a nemzetállamok elsorvasztását szolgáló internacionalista szövetségi politikájával. S ez a szellemi kör, már intézményesült formában

teret engedhet és koncentrálna a magyarság belső társadalmi problémáira és a határon túli magyarság jogfosztottságára, a sajátos nemzeti érdekek képviselőjére és a hagyományok ápolására. Ahogy Für Lajos fogalmazott: „A Hurál megszűlésében a növekvő hazai gondok és a kisebbségeink sorsa iránt érzett felelősség, egyszerűen az egyetemes magyarság ügye játszott döntő szerepet.”⁴

A kezdeményezés azon szerepére is fel kell hívjuk a figyelmet, amely a rendszerváltás és az első szabad választáson a népi-nemzeti oldal győzelmének előfeltétele volt. Eszerint a népi-nemzeti mozgalom és annak nyolcvanas évekbeli tevékenysége, így az Alapítvány létrehozása – s aztán az Antológia est, az Írószövetség visszafoglalása, a második monori találkozó meghíúsítása – megtörte az ellenzéki monopóliumát, létrehozva egy újonnan értelmezett korszerű harmadik utas elgondolást, később nagyon is tudatosan megkérdőjelezve a marxizmus és a globális nyugati kormányzás váltógazdálkodásának egyedüli lehetséges forgatókönyvét.

A fentiek tükrében talán nem tekinthető véletlennek, hogy a nyolcvanas évek elejétől egyre szaporodó hatalmi demonstrációk a párthatározat szellemében miért éppen a népi-nemzeti ellenzék – Kiss Ferenc, Nagy Gáspár, Csurka István, Csoóri Sándor vagy éppen Lezsák Sándor – és a számukra nyilvánosságot biztosító fórumok – így a *Mozgó Világ*, az *Új Forrás* és a *Tiszatáj* folyóiratok és szerkesztőségek – ellen irányultak, s miért helyeztek oly

nagy hangsúlyt ennek az alakuló közösségnek és gondolati körnek a szétverésére.

Ebbe a sorba illeszkedtek az eszellemi mozgalom által létrehozni kívánt intézmények, elsősorban az Alapítvány és a későbbi *Hitel*, a kétheti folyóirat alapításának ellehetetlenítése, az engedélyek sorozatos és következetes megtagadása. A demokratikus ellenzék illegalitása rendszertanilag sokkal közelebb állt a kommunista rendszer kiválasztottságon alapuló, az illegalitásban és konspirációban megszervezett élcsapatideájához, ha tetszik, házon belül könnyebben kezelhetőnek tűnhetett, mint a népi-nemzeti mozgalom földalatti ellenzéki séget meghaladni tudó fellépése, egy demokrácia nélküli társadalomban tömegeket mozdító demokrata viselkedése. A párton kívül szerveződő legális ellenzék, legális fórumokkal,⁵ így például az Írószövetség „elfoglalásával”, ugyanis már csak egyetlen lépésre volt a többpárti berendezkedéstől. „Mi, nemzeti demokraták, földalatti politizálás helyett, a *föld felett* vállaltuk – írta Csoóri Sándor. – Azt vallottuk, hogy a magyar irodalom ne vonuljon a föld alá, joga van ahhoz, hogy olyan folyóiratokat adjon ki nyilvánosan, mint amilyenek a Horthy-rendszerben is megjelenhettek. [...] Ezzel [...] azt szerettem volna megerősíteni, hogy ha mi nem voltunk is olyan *legendások*, mint Konrádék, Kis Jánosék, Radnóti Sándorék, Haraszi Miklósék és még sokan mások, *föld feletti* politizálásunkkal legalább annyit elértünk, mint ők. Mi szemtől-szembe politizáltunk a hatalmon levőkkel, ami semmivel sem volt könnyebb,

⁴ Für Lajos: „Fölrepülni rajban”. *Utak a Fórumba*. Budapest, Püski, 2007, 126.

⁵ Lásd erről Kádár János 1986. november 4-i beszédét. Idézi: Pintér M. Lajos: *Ellenzékben, 1968–1987*. Lakitelek, Antológia, 2007, 157.

mint a *Beszélő*ben üzeni nekik.”⁶ Hogy ezt a hatalom oldaláról is hitelesítsük, amikor Kádár János 1986-ban az előző évek tapasztalatait összefoglalva párhuzamot vont az '56-os eseményekkel,⁷ megállapította, hogy a jelen lévő ellenséges csoportosulások közül, ahogyan 1956 után, úgy 1986-ban is egyértelműen a népi-nemzeti radikális mozgalom, ahogyan ő fogalmazott, a „nacionalisták” a legveszélyesebbek, hiszen ők számíthattak a legszélesebb társadalmi bázisra és támogatottságra.

Az Alapítvány engedélyeztetésért 1980. április 14-én – Illyés Gyula, Csoóri Sándor és Kiss Ferenc által jegyzett, személyesen benyújtott kérelemmel – egy fél évtizedig tartó eljárás vette kezdetét. Nemhogy harminc napon belül, de hónapokig, évekig nem kaptak választ kezdeményezésükre az alapítók. Ez annak ellenére is így történt, hogy az akkori művelődési miniszter, Pozsgay Imre – akihez a kezdeményezés jóváhagyása hivatalból tartozott – Aczél Györgynek írott *Feljegyzés*ében lényegében támogatta azt. Egyfelől a jogszabályok mindegyikét lehetővé adták, másfelől a kezdeményezők szándékait és céljait „tisztesnek” tartotta, harmadsorban az alapítvány gondolatát olyannak minősítette, amelyet akár „maguk” is

kezdeményezhettek volna. Pozsgayt illetően ez feltehetően igaz is volt, de súlyos tévedés volt az Aczél-féle kultúrpolitika szándékait illetően. A személyes közbenjárások és megbeszélések, és mint látjuk, miniszteri támogatás ellenére is eredménytelen maradt a kezdeményezés. Az alapítók így egy évvel később, 1981 júliusában megismételték kérésüket Pozsgay Imre művelődési miniszter felé.⁸

Az Írószövetség 1981. decemberben tartotta a soron következő közgyűlését. Erre figyelemmel a kultúrpolitika mozgósította erőit, hogy kifogja a szeptet az egyre elégedetlenebbül mozgolódó író-társadalom vitorlájából. November 19-re az Alapítvány ügyében sebtében megbeszélést hívtak össze, melyre a 65 alapítóból 22-en kaptak meghívást. A megbeszélésen, ahogy az várható volt, mindkét fél megerősítette céljait és elhárításait, de érdemi intézkedésre nem került sor. Az események annyiban mégis kimozdultak a holtpontról, hogy Pozsgay virágnyelven megfogalmazott javaslata alapján kidolgozásra és 1981 karácsonyán megküldésre került egy, az Írószövetség mintájára Kiss Ferenc⁹ által összeállított alapszabály-tervezet, amelyet, miután annak szerzőjével a hatalom szóba sem állt, Kósa Ferenc filmrendező nyújtott be.

A pártállam félelme az Írószövetség Közgyűlésével kapcsolatosan nem volt alaptalan. Bár az események nem értek fel arra a szintre, ahová 1986-ban, az Alapítvány létrehozásában is aktív szerepet játszó népi-nemzeti ellenzék tagjai – elsősorban Csoóri Sándor, de Kiss Gy. Csaba és mások is – nyilvánosan szakítottak az Aczél György által meghonosított, a fehér asztalok mellett folytatott megosztó, különalkus politizálás gyakorlatával. A népi-nemzeti ellenzék a hatalomra történő nyomásgyakorlás egy új formáját kívánta meghonosítani, létrehozva – ahogyan Kiss Gy. Csaba fogalmazott – egy „civiltársadalmi műhelyt”. A hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján a kulturális-irodalmi életben fellépő új nemzedék felrúgta a terrorban fogant, az egzisztenciális és fizikai megsemmisítésen alapuló hallgatólagos „megegyezést”, már amennyiben a börtönőr és a rabok együttélését megegyezésnek lehet tekinteni. A hetvenes évek elejére csúcsosodott ki ugyanis az a szellemi és ideológiai irányzat, amelyet Aczél György neve fémjelzett, s amelynek átmeneti megtorpanását az 1974-es, egy másfajta elképzeléssel bíró ortodox kommunista visszarendeződés okozta.¹⁰ Aczél György – a Szabolcsi Miklós–Király István–Pándi Pál hármas szövetsége, valamint Nagy Péter, Rényi Péter,

⁶ Csoóri Sándor: Fölbredhet-e az író? *Hitel*, 2006. szeptember, [4–22.] 10–11.

⁷ Kádár János 1986. július 1-i beszédét közli: Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék. Dokumentumok*. Budapest, T-TWINS, 1995, 292–295.

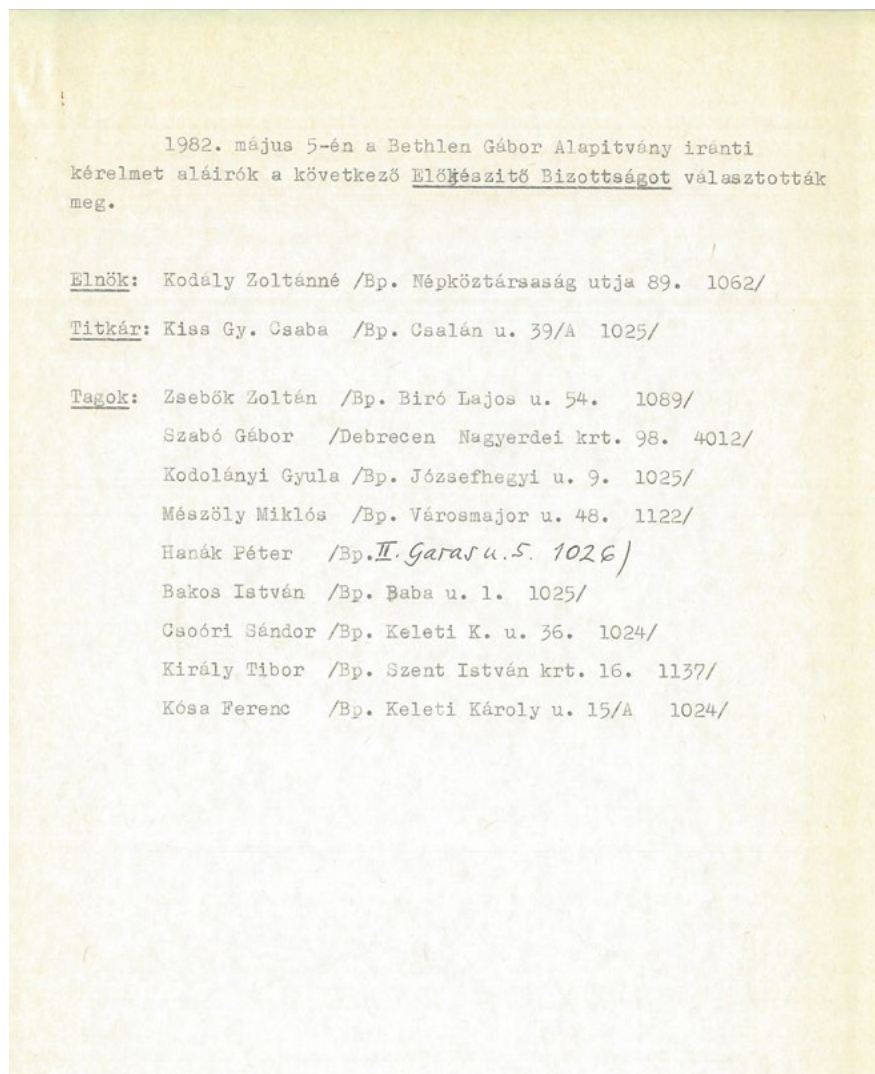
⁸ A bekezdésben említett dokumentumok megtalálhatóak a RETÖRKI Archívum anyagai között: Bethlen Gábor Alapítvány iratai, 1. doboz.

⁹ Kiss Ferenc az Alapítvány körüli teendőknél, mint ahogy a népi-nemzeti értelmiséget összefogó „hurálban” is központi szerepet játszott. Egyfelől egyetemi tanárként-kutatóként képes volt tudói szinten képviselni a népi gondolat szellemiségét, s összhangot teremteni, kapcsolatot, barátságot ápolni a magas irodalmi élet alkotóival, Illyés Gyulával, Nagy Lászlóval, másfelől bele tudott állni a mindennapok politikai harcaiba, képes volt politikai akciókat szervezni, vezetni, mindennapi csatákat vívni a kádári rendszer – ahogy ő nevezte őket – „keretlegényeivel”.

¹⁰ Egy ügynöki jelentés így tudósított erről Kiss Ferenc környezetéből: „Kiss Ferenc irodalomtörténész, az Irodalomtudományi Intézet tudományos munkatársa, kritikus szerint bizonyos írói csoportok szorongó várakozással tekintenek a politikai változások elé, [...] de az is szemmel látható, hogy Pándi Pál, Rényi és E. Fehér nagyon aggódnak amiatt, hogy megkopik hatalmuk. Ha Pándiéknak megrémülésének reális alapja van, az örömdetes lenne – de most is fenyeget az a veszély, hogy ezt a változást is átvészelik. De hogy

E. Fehér Pál támogatásával – a hatvanas évektől kezdve a kommunista ideológiai hegemónia biztosítása érdekében minden jelentős pozíciót elfoglalt a kulturális-szellemi életben. A hetvenes évektől kezdve, ezekből a pozíciókból kértek helyet – az Alapítvány is ezt a célt szolgálta volna – a népi-nemzeti mozgalomhoz kötődő írók, művészek, történészek, előbb az egymás mellett élés, az élni hagyás reményében, majd ennek sikertelenségét látva, a kívülállás és függetlenedés óhajával. Biztosan tünetértékű, hogy ezekben az években vált egyre inkább példává a népi mozgalomhoz tartozó, elfeledett Bibó István is, aki „megértést és demokráciát propagált, s üzletet azért nem kötött élete meghagyóival, mert sem közvetve, sem közvetlenül nem kívánt részesedni egy ilyesfajta kötés hasznából, az ezt követő, kikerülhetetlen és megalázó parolázástól pedig ízlése tartotta vissza. Ő volt az úgyszólván egyetlen az élvemradottak közül [mármint az '56-os elítéltek közül – P.B.], aki nem tett egyetlen olyan gesztust sem, amit bocsánatkérésnek lehetett volna értelmezni.”¹¹

A kezdeményezés szokatlan újszerűségére utalt Fekete Gyula a New York-i *Magyar Életnek* adott interjúja is: „Gyakorlatilag volna egy megoldás, hogyan segíthetne a külföldi magyarság a hazai végzetes népesedési helyzeten: a múlt év őszén, 70 hazai szellemi vezető javaslatára megalakult a »Bethlen Gábor Alapítvány«, amelynek célja anyagilag és erkölcsileg támogatni a nagycsaládból származó, tehetsé-

Az 1982. május 5-én létrehozott Előkészítő Bizottság tagjai. (Forrás: RETÖRKI Archívum, Bethlen Gábor Alapítvány iratai, 1. doboz)

ges fiatalokat és kiadványokkal, röplapokkal felvilágosítani a hazai magyar közvéleményt a népszaporulat válságáról. Az Alapítvány célkitűzései közé tartozik az is, hogy a kisebbségi sorban élő magyar diákoknak ösztöndíjakkal biztosítja a továbbtanulás lehetőségét. Az Alapítvány teljesen független az állami hatóságoktól és a 12 tagú igazgatóság dönt a segélyekről.”¹²

A benyújtott alapszabály-tervezet¹³ már a működés gyakorlati hogyanját és kérdéseit is vázolta,

és az alapítványi célok megvalósításának lehetséges útjait-módjait írta körül. Az abban foglaltak tisztázására az alapítók között szükségesnek látszott egy újabb széleskörű megbeszélés, amelyet az állambiztonság szigorú felügyelete mellett a 65 alapító 1982. május 5-én tartott meg a Kárpátia étteremben. A 43 megjelent kezdeményező részvételével folytatott megbeszélésen az alapszabály-tervezet további pontosítása érdekében felmerült az igény jogászok bevonására. Az operatív teendők intézése ér-

tulajdonképpen mit is követel majd a Szovjetunió a magyar pártvezetéstől, csak a kongresszus után fog kiderülni.” Jelentés. (1974. 08. 02.). Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) M-41884/2, „Sziklai Barna”, 209.

¹¹ Csurka István: Bibó-felejtés. In: Uő: *Az elfogadhatatlan realitás*. New York, Püski, 1986, [9–16] 10.

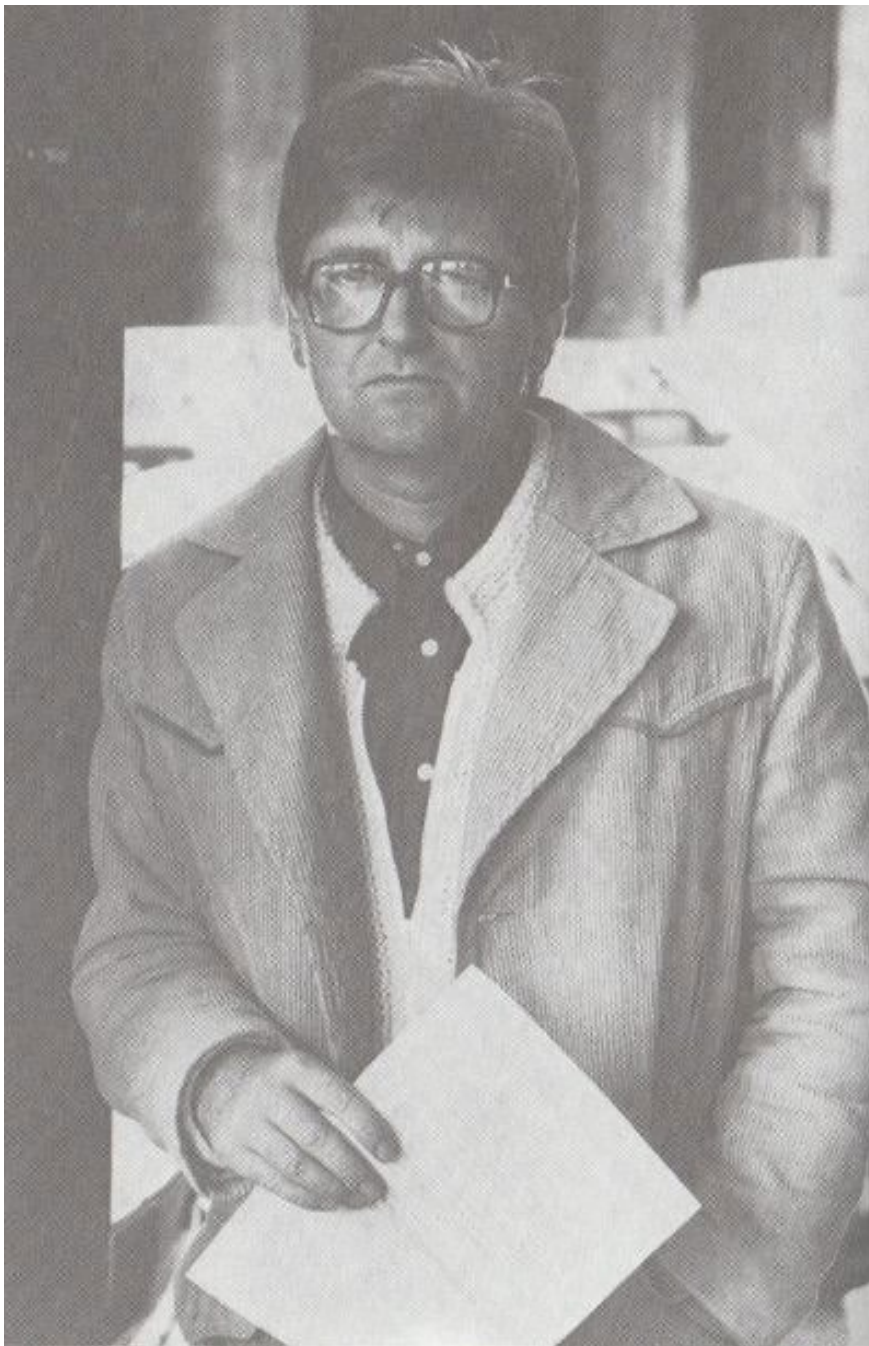
¹² Zsigmond András: Fekete Gyula Torontóban. *Magyar Élet* (New York), 1982. 05. 15. 4.

¹³ Az említett dokumentum megtalálható a RETÖRKI Archívum anyagai között: Bethlen Gábor Alapítvány iratai, 1. doboz.

dekében létrehoztak egy Intéző Bizottságot, amelynek elnöke Kodály Zoltánné, titkára Kiss Gy. Csaba, tagjai pedig Zsebők Zoltán, Szabó Gábor orvosprofesszor, Kodolányi Gyula, Mészöly Miklós, Hanák Péter, az ötletgazda Bakos István, Csoóri Sándor, Király Tibor jogászprofesszor és Kósa Ferenc voltak. A Bizottság erősen „népfrontos” jellege feltehetően szimbolikus jelentőségű volt, ám az ebben az összetételben soha nem működött.

A jogászok, elsősorban Király Tibor bekapcsolódásával – akinek segítséget nyújtott Petrik Ferenc, az igazságügyi minisztérium akkori miniszter-helyettese – megtalálták a szükséges jogi formát, a „közérdekű kötelezettségvállalást”. Az inkább alapítványi jellegű, sem mint egyesületi-mozgalmi alapszabály-tervezetet 1982 karácsonyán, Illyés Gyula, Kodály Zoltánné, Németh Lászlóné és Csoóri Sándor aláírásával ismét megküldték a művelődési miniszter részére, aki ekkor már nem az idő közben leváltott Pozsgay Imre, hanem Köpeczi Béla volt. A négy alapító a közel 100.000 Ft értékű alapítványi induló vagyont,¹⁴ szándékuk visszavonhatatlanságának demonstrálása érdekében letétbe helyezték, és felkérték Márton Jánost a kuratórium elnöki tiszt-ségének betöltésére.

Az Alapítvány ügye természetesen ekkor is megakadt, a pártközpont ekkor sem engedett a kezdeményezésnek. 1983 tavaszán aztán az Alapítvány gondolatának egyik legfontosabb támogatója, erkölcsi hitele és szellemi biztosítója, Illyés Gyula is elhunyt, anélkül, hogy megélhetette volna az Alapítvány jóvá-

Nagy Gáspár, a Bethlen Gábor Alapítvány titkára (1985–2007), 1988-ban. (Forrás: Csigó László képe. In: Szép versek, 1988. Szerk. Alföldy Jenő – Deák László. Budapest, Magvető, 1989. 44-es számú kép.)

hagyását, amelyet az utolsó napjaiban is különösen fontosnak tartott. Naplójából és felesége visszaemlékezéséből, levelekből tudjuk, hogy a világ dolgaiból már csak ez, a későbbi *Hitel* folyóirat, s a határon túli magyarok sorsa érdekelte.

1983 tavaszán a tapasztalt, egykori parasztpárti politikus, Márton János újabb alapszabály-ter-

vezetet nyújtott be, amely a korábbinál lényegesen radikálisabb elképzelésekkel állt elő. A tervezet kapcsán egy, Köpeczi Béla miniszternek Rátki András főosztályvezető által jegyzett, az Alapítvány szabályzatának elutasítását javasoló feljegyzésben olvashatjuk ezeket a sorokat: „Ez a vélemény elsősorban jogi indoklással utasítja el a beadványt. Ezt csak annyival egészíteném ki,

¹⁴ Az alaptökébe a négy alapító mellett, nyilván szerényebb mértékben, de Kiss Ferenc, Fűr Lajos, Bakos István, Bíró Zoltán és Kodolányi Gyula is „beszállt”.

Felhívás a Bethlen Gábor Alapítvány támogatására

1979 karácsonyán Illyés Gyula kezdeményezésére egy Bethlen Gáborról elnevezett alapítvány létrehozását határoztuk el írók, tudósok, művészek — szám szerint hatvanöten. A fejedelem születésének négyszázadik évfordulója érlelte meg a felismerést: égető teendők természetesen bethleni munkát kíván. Olyan tehetséget, hűséget, szívósságot, bölcsességet, amilyennel ő — nagy veszedelmek között — Erdélyt oltalmas várrá, a benne élő nemzetiségek és felekezetek otthonává építette. Alapítványunkkal az ilyen képességek és szándékok feltételeit szeretnénk jobbitani. Azokat a vállalkozásokat óhajtjuk ösztönözni és támogatni, határainkon belül és azokon túl, melyek a magyarság történelme során felhalmozott értékeit tudatosítják, hitelen értelmezik, őrzik és gyarapítják, s amelyek e térség népeinek megbékélését elősegíthetik.

E szándék megvalósítását a Művelődési Minisztérium 1288/1985. I. számú intézkedésével jóváhagyta. A Bethlen Gábor Alapítvány: „kötelezettségvállalás közérdekű célra”, tehát sajátos lehetőségekkel rendelkező magánalapítvány, melynek alapösszegét, mint alapítók Csoóri Sándor, Illyés Gyula, Kodály Zoltán és Németh Lászlóné ajánlották fel. Ennek gyarapítása révén kell összegyűlnie annak az összegnek, melynek kamataiból a Bethlen Gábor Alapítvány az alapító okiratban rögzített célok elérését ösztönözheti, tehát — állampolgárságra való tekintet nélkül — díjakat, ösztöndíjakat és megbízási díjakat adhat.

Az alapítvány ügyeinek intézésére az alapítók és a Művelődési Minisztérium, (mint felügyeleti szerv) közös akarattal kuratóriumot létesítettek. Ennek nevében fordulunk most mindazokhoz, — hazai és külföldi személyekhez, közösségekhez és intézményekhez — akik az alapítvány törekvéseit vállalják, járuljanak hozzá az alapösszeghez. Hozzájárulásukat kizárólag az 566—22977 számú csekkszámlára, az OTP 02 körzeti fiók (Bp. Frankel L. u. 21—23.) MNB 217 98302 címére küldhetik el. Ezenkívül minden célirányos adományt szívesen fogadunk. A beérkező pénzeszegeket és egyéb adományokat igazolva nyugtázzuk.

Postacímünk: Bethlen Gábor Alapítvány, Budapest 114. Postafiók 247. 1536.

Budapest, 1985. szeptember 20.

a Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriuma: Márton János (agrárközgazdász) elnök, Juhász Gyula (történész), Király Tibor (jogász), Kiss Ferenc (tanár-irodalomtörténész), Kósa Ferenc (filmrendező), Szabó Gábor (orvos), Vekerdí László (tudománytörténész)

A Felhívás szövege a *Honismeret* c. lap 1985. november-decemberi számában. (Forrás: Arcanum Adatbázis).

hogy az Alapítványnak nevezett, de társadalmi szervezeti kereteket igénylő törekvés egyetlen, bevallott célja, hogy a Magyar Népköztársaság külpolitikáját kontrakarírozza [sic!], sőt ehhez félhivatalos státuszt is igényel. Ha ezt elfogadnánk, olyan helyzetbe kerülhetnénk, mint a második világháború előtti magyar állam, amely a legalitás látszatának védelme mellett titkos irreden-

ta szervezeteket pénzelt. Ezt a tervezetet egyszerűen csak provokációnak lehet tekinteni.¹⁵ A feljegyzésekből jól látható, hogy a kezdeményezés mely pontjait látták problematikusnak az engedélyezők: a szövegből arra következtettek – nem alaptalanul –, hogy az Alapítvány „szervezetten” kívánja céljait megvalósítani; az egyesületekhez hasonlóan tagsággal, tisztségviselőkkal vé-

gezné feladatait; végül „önálló publikációs eszközöket” is létrehozhatna.¹⁶ A minisztériumi feljegyzésekben foglaltakkal biztosra vált, hogy az Alapítvány ügye újból hosszú időre megfeneklik: a felek között oly nagy volt a távolság, amelynek áthidalására nem volt lehetőség, s a kezdeményezők ilyen szintű engedményeket nem tehettek.

Közel egy év szünet után a következő jelentős esemény az Alapítvány engedélyeztetésének történetében az 1984. július 27-i keltezésű, Kiss Ferenc, Bíró Zoltán és Für Lajos által előkészített, Kádár Jánosnak írt, ún. *tizenkilencek* leveléhez kapcsolható, amelyben a népi-nemzeti ellenzékiek beadványban fogalmazták meg igényeiket. A levélírók a magyarság sorskérdéseit állították előtérbe, elsődlegesen is a határokon túl élő magyarság helyzetének tudományos igényű felmérését, a rádió és televízió adásainak határokon túli vételi lehetőségének megteremtését, a Bethlen Gábor Alapítvány, a *Hitel* folyóirat engedélyeztetését és a Hungarológiai Intézet felállítását szorgalmazták. A beadványt tárgyaló PB ülésen – ahol a további tárgyalásokról és a javaslatokról döntöttek – többen is feltételként fogalmazták meg, hogy a megbeszélésen Nagy Gáspár ne vehessen részt, ahogyan Maróthy László fogalmazott: „Nagy Gáspártól én kategorikusan elhátárolnám magam [...] végül is az '56 utáni rendünket támadja, és ezt publikálja is. Vele nem volna szabad most párbeszédbe keveredni.”¹⁷ Nagy Gáspár személye szimbolikus jelentőséggel bírt az Alapítvány történetében, hi-

¹⁵ Rátki András: *Feljegyzés Köpeczi Béla miniszterhez.* (1983. 07. 14.) Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) 288.f. /1985/ 19. ó. e. 31.

¹⁶ Dr. Für Sándor: *Feljegyzés.* Uo. 47–48.

¹⁷ *Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1984. december 11-én megtartott üléséről.* MNL OL 288.f. 5/929. ó. e. 9–10. Idézi: Szécsi Árpád: *A Bethlen*

szén ő akkor a hatalomtól törté-
nő különállást testesítette meg,
az autonómiára való törekvést
hangsúlyozta. Körülötte éppen
ezekben a hónapokban dúlt ve-
szedelmes vihar, hiszen az 1984.
októberi *Új Forrás* számban látott
napvilágot Nagy Imre kivégzésé-
re emlékező és a bűnösöket szá-
mon kérő verse.¹⁸

Az Alapítvány tehát jókora po-
font adott a hatalomnak akkor,
amikor az 1956-os forradalom
eszményei melletti kiállása, a
szabadság értékének nyílt vállal-
lása miatt az Írószövetség titkári
posztjáról 1985-ben lemondá-
tott Nagy Gáspárt az Alapítvány
titkárának választották meg,
amely tisztséget aztán korai ha-
láláig betöltötte. Természetesen
a pofon gesztusán túl személye
és filozófiája is pontosan jelezte
a hatalomnak, hogy az alapítók
és az Alapítvány egy egészen
más világnézettel és az „együtt-
működésnek” egy egészen más
fogalmával képzelel el tevékenysé-
gét: „...»a velünk élő történelem«
emlékezetvesztései, kihagyásai
miatt íródott, feltehetően azért,
mert Nagy Imrét másképpen íté-
lem meg, mint azok, akik szabá-
lyos egyenlőségjelet tesznek az ő
személye és Rákosi Mátyás közé.
Így, ezzel az emlékezetvesztéssel
éljünk együtt? Azt hiszem, ez írók
számára különösen embertelen
aszkeízis: lemondani történel-
münk bizonyítható sebeiről” –
mondta a szerző az Írószövetség

titkári posztjáról való lemondá-
sakor elhangzott beszédében.¹⁹

A foghíjasan²⁰ megtartott megbe-
szélésre augusztus 22-én került
sor, Aczél György vezetésével. A
levélben foglalt javaslatokat Kiss
Ferenc, Fekete Gyula, Csoóri Sán-
dor, Csurka István, Bíró Zoltán,
Für Lajos körvonalazta, de fel-
szólalt Sinkovits Imre, Madaras
József színészek, valamint Sára
Sándor, Kodolányi Gyula, Gom-
bos Katalin, Vekerdi László, Ko-
vács István és Bakos István is. A
tizenkilencek által felvetett javas-
latokat végigtekintve az Alapít-
vány ügyéről is szó esett, melyről
Aczél összefoglalóan csak annyit
volt hajlandó megjegyezni, hogy
a „Bethlen Gábor Alapítvány
ügyében a tárgyalások – beadvá-
nyuktól függetlenül – előrehalad-
tak az Alapítványként való létre-
hozásáról”.²¹ Arra később Csoóri
és Csurka is megpróbált vissza-
kérdezni, hogy mit is jelenthet ez
a homályos megfogalmazás, de
felvetéseikre választ már nem
kaptak.

Az Alapítvány létrehozását a meg-
beszélés annyiban elősegítette,
hogy Köpeczi egy héttel később
egyeztetést tartott az Alapítvány
képviselőivel, azaz közölte azokat
a feltételeket, amelyek esetén el-
képzelhetőnek tartotta a pártál-
lam az Alapítvány engedélyezé-
sét. A pontosítások inkább jogászi
„kötözködések” voltak, talán egy
kivételével: a kuratórium tagjai-

nak és az elnöki tisztnek a betöl-
téséről a kuratórium „az állami
felügyelő szerv egyetértésében
gondoskodik”.²² Ez a megfogalma-
zás – miután ebben a formájában
az Alapítvány számára semmiféle
kötelezettséget nem jelentett –
így került be az alapító okiratba
is. A minisztérium később ész-
lelte, hogy ez a megfogalmazás
a felügyeleti szervnek semmi-
lyen többlet jogosítványt nem
biztosít, ezért az alapító okirat
engedélyezését záradékkal látta
el, amelyben az alapító okirat 7.
pontjában szereplő kitételt egy-
oldalúan kiegészítette azzal, hogy
az egyetértés „előzetesen kiala-
kított egyetértést jelent”.²³ Tétje
akkor már nem volt az egyoldalú
kikötésnek, hiszen az Alapítvány
megkapta működési engedélyét,
a kuratórium tagjait pedig már
korábban megválasztották.

Miután az alapítók ennek alapján
elkészítették és ismét benyújtot-
ták az alapszabály-tervezetet,
1985 nyarára elhárult az utolsó
akadály az engedélyezés elől.
1985. május 27-én Knopp András
értesítette a minisztert, hogy a
pártközpontnak nincs ellenveté-
se az engedély kiadása felől.²⁴ Kö-
peczi Béla művelődési miniszter
1985. június 11-én ennek birto-
kában engedélyezte a közérdekű
kötelezettségvállalást. A jóváha-
gyásról szóló MTI rövid hír nap-
világot látott a vezető országos
napilapokban, így a *Népszabad-
ságban*, a *Magyar Nemzetben*, a

Gábor Alapítvány első évtizede. In: *Alapítvány... i. m.* 2005, [79–150.] 111.

¹⁸ „Az *Új Forrás* c. Komárom megyei folyóirat ez év októberi számában megjelent Nagy Gáspár ismert költő *Öröknár: elmúltam 9 éves* című verse, mely egyértelműen Nagy Imrének, az 1956-os ellenforradalom idején volt miniszterelnöknek állít emléket.” *Napi operatív információs jelentés.* (1984. 10. 22.) ÁBTL NOIJ 2.7.1.–Komárom-42-207/10.

¹⁹ Nagy Gáspár: Tisztelt Választmány! Kedves Barátaim! In: Uő: *Közelebb az életemhez.* Szeged, Tiszatáj, 2005, 109–110.

²⁰ Az *Emlékeztető* szerint (melyet Bíró Zoltán és Knopp András készített el) Halász Péter és Zelnik József nem vett részt rajta, Nagy Gáspár azonban jelen volt. In: *Emlékeztető* (1984. 08. 27.). MNL OL 288. f. 11/4423. ő. e. 101.

²¹ Uo.

²² Dr. Für Sándor: *Feljegyzés Köpeczi Béla miniszternek* (1985. 01. 31.) (Másolat a szerző birtokában.)

²³ Lásd az 1987. december 9. napján kelt alapító okirat záradékát. (Másolat a szerző birtokában.)

²⁴ Knopp András: *Levél Köpeczi Béla művelődési miniszternek* (1985. 05. 27.). MNL OL 288. f. 36./19. ő. e. 57. Idézi: Szécsi *i. m.* 2005, 112.

*Magyar Hírlapban*²⁵ és az *Új Tükör* képes hetilapban is.²⁶

Ennek azért volt különös jelentősége, mert nem sokkal ezután, a már működő Alapítvány által összeállított és kiadni szándékozott *Felhívás* szövege – amely a működés tényleges megkezdését jelentette volna be, az adományok eljuttatásának konkrét megjelölésével – már a legtöbb helyen nem jelenhetett meg, hiába küldte meg azt az Alapítvány titkársága az összes folyóirat és hetilap főszerkesztőjének címezve. Magyarországon csupán három helyen, a *Honismeret*, az *Olvasó Nép* és a *Somogy* decemberi számában, a nyugati magyarság köreiből pedig az *Új Látóhatár*-ban látott napvilágot, annak ellenére, hogy a *Felhívás* közlése Magyarországon központi „tiltás” miatt (ami egy körtelefon volt) maradt el.²⁷ Márton János, a kuratórium elnöke írásban fordult a minisztériumhoz, magyarázatot kérve – választ természetesen nem kapott. A *Felhívás* szövegét az 1985. szeptember 20-án tartott kuratóriumi ülésen fogadták el, amely lényegében nyilvános toborzás lett volna, s mindannak az ismeretnek az összefoglalása, amit az Alapítványról tudni lehetett. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a *Felhívás* szövegében a szocializmusra, a szocialista eszmékre egyetlen utalás sem történt, amelyet a minisztérium természetesen kifogás tárgyává is tett. Ebben kívánták bemutatni az Alapítvány elérhetőségeit, alapításának körülményeit és jóváhagyását, az alapítók személyét és a 65 alapító, a később csatlakozók nevét, a Kuratórium és a Titkárság összetételét, az

Alapítvány mai napig használt, sajátos és jellegzetes, puritán, de kifejező, a magyar történelem hagyományait tükröző pecsétlenyomatát, s nem utolsó sorban számlaszámát.

A Kuratórium lényegében ezen az ülésén kooptálta az idő közben munkaképtelenné vált Kiss Ferenc helyére Für Lajost. Az Alapítvány vagyona szeptemberben 370.000 Ft volt, amelyet éppen a *Felhívás* közzétételével kívántak volna tovább gyarapítani. Ezt az összeget jobbra az Alapítvány szellemi köréhez közelálló, támogató, vagy éppen tisztséget vállaló és a célokkal egyetértő, a magyar szellemi és kulturális élet pártállami hatalomtól jellemzően független értelmisége adta össze. Jelentős vagyonnal járult hozzá Fekete Gyula író és Tamási Áronné (húsz-húszezer forint). Ezer és ötezer forint közötti összeget ajánlott fel Sára Sándor filmrendező, Rába György és Fodor András költők, Domokos Mátyás és Ács Margit, Hernádi Gyula, Zsebők Zoltán, Páskándi Géza, Csurka István, Szakonyi Károly, Tornai József, Sinkovits Imre, Czine Mihály, Ágh István, Keviczky Lóránd, Tóbiás Áron, Krasznai Zoltán és Novák Gizella, Pölöskei Ferenc, Szabó István, Balogh Ferenc, Eöry Erika és Herczog József, valamint Marton Katalin. Ezen az ülésen határozta el a Titkárság felállítását is, amelyben végül Nagy Gáspár vezetésével, Bakos István, Kiss Gy. Csaba, Lezsák Sándor és Krasznai Zoltán vettek részt, később a munkába informálisan Bíró Zoltán és Kodolányi Gyula is bekapcsolódott. A Kuratórium és a Titkárság személyi összetétele kapcsán meg

kell jegyezzük, hogy már ekkor hiánytalanul együtt állt a későbbi lakiteleki alapítók és a Magyar Demokrata Fórum első vezetése. A Kuratórium legközelebb 1986. január 6-án ülésezett.

A szeptemberi kuratóriumi ülést megelőzően a Bethlen Gábor Alapítvány pre-díjakat adott át. Első alkalommal még a jóváhagyást megelőzően, Csoóri Sándornak és Czákó Gábornak, „az egyetemes magyar irodalomért és a közügyekért végzett szolgálataikért”, melyet 1984. február 6-án Illyés Gyuláné adott át a díjazottnak. Az Alapítvány engedélyezését követően Nagy Gáspárnak, a munkássága iránt érzett megbecsülés jeleként, szintén Illyés Gyuláné adta át a kitüntetést, 1985. augusztus 26-án.

Az egypártrendszerben az Alapítvány gondolata és léte azért keltett riadalmat és tanácsatlanságot, mivel eladdig – s ezt a hatalom megnyugvással konstatálta – a nemzeti radikális csoport nem építette ki szervezeti kereteit, nem jelentkezett kiadványokkal, alig szervezett akciókat, nem dolgozott ki politikai programot. A hatalom félt attól, hogy ez a helyzet az Alapítvány létrejöttével alapvetően megváltozik, és félelmeik testet öltenek. E szervezeti formának amúgy sem igazán voltak előzményei, hiszen még a kommunista diktatúra berendezkedésének kezdetén, Révai József vezényletével felszámolták a kulturális, vagy bármely más közösségi célt szolgáló alapítványokat és társaságokat. Egy új alapítvány létesítését tehát olyan független szellemi központ életre hívásának tekintette a

²⁵ Bethlen Gábor-alapítvány. *Népszabadság*, 1985. 06. 14. 7.; *Magyar Hírlap*, 1985. 06. 14. 9.; *Magyar Nemzet*, 1958. 06. 14. 7.

²⁶ Közlemény a Bethlen Gábor Alapítványról. *Új Tükör*, 1985. 06. 23. 45.

²⁷ Nagy Gáspár: *Levél Király Tibornak*. (1985. 12. 11.) (A másolat a szerző birtokában.) A *Felhívás*t több esetben – például a *Tiszatáj*nál – már a kész lapszám korrektúrájából vették ki.

kommunista pártvezetés, amely alternatívát jelenthetett az államhatalom egyeduralkodó és illetékes szerveivel szemben.²⁸

Az Alapítvány kezdeti korszakában, amely az engedélyezését követő működésének első öt-hat évére tehető, ezt a küldetését valószínűleg is beteljesítette, szellemi-kulturális autonómia központ jellegét megvalósította. Egyszerre volt magyarságkutató központ, segélyszervezet, ösztöndíjtanács, díjkiosztó bizottság, a határokon túl élők érdekképviselői szerve, nagykövetség és külkapcsolatok osztálya. Az évenkénti díjátadás a világ magyarsága körében kiemelkedő jelentőségű, kiemelt politikai és közéleti jelentőséggel bíró esemény lett, hiszen a díjazások nemcsak a kiválasztott személyre, de szűkebb közösségére is ráirányították a figyelmet, megismertették őket a szélesebb közvéleménnyel. Díjazottai – fennállása óta kétszáznál több kitüntetést adományozott, amelyek zöme a határokon kívülre került – a hivatalos kommunista hatalom által soha el nem ismert, ugyanakkor a teljes magyarság szempontjából olyan kiemelkedő személyiségek voltak, akik egyfelől nemzeti és egyetemes értékeket egyaránt képviseltek, másfelől akiknek munkássága, értékrendje nem volt összeegyeztethető a szocializmus marxista-baloldali, internacionalista eszméivel; akikről a szocialista államhatalom valamilyen rosszul felfogott és tévesen értelmezett jószomszédság jegyében tudomást sem kívánt venni, akik a szellemi-kulturális-politikai életben vállalták a magyarság közösségi jogaiért folytatott harcot, akik a nemzeti kisebbségek jogaiért, a

„Itt volnánk a mában, kissé hosszán és részletezve vázoltam az »előtörténetet«. Egy jó kezdeményezés csöndes kálváriáját, amely újszerűségével (akkor egyáltalán nem léteztek még alapítványok, hosszú ideje alapítványi törvény sem volt a Polgári Törvénykönyvben, a jogi rendezésre csak 1987 szeptemberében került sor, amikor az Országgyűlés törvényt hozott erről), szellemiségével, s tán a kérelmezők egy részének nézeteivel váltotta ki a felsőbbség konok ellenszenvét. Ám ne magyarazzuk, ne keressük a fölmentést az engedélyezők gyanakvására és tiltására. Mert ez a törvényes engedélyezés után is kísérte, kíséri az alapítványt. Ha azt mondanám, hogy szerencsére, tán még cinikusnak is tetszhetnék. De nem vagyok cinikus. Az akadályok leküzdése pontosíthatja és finomíthatja a mi taktikánkat, és fonák módon, még hasznunkra is lehet. De itt persze nem a mi hasznunkról van szó, hanem az ügyről; a legfőbb kárvalotról. Most látjuk csak igazán, hogy a kényszerű várakoztatásban eltelt hat esztendő, amely idegőrlő tárgyalásokkal és megalázó szituációk sokaságával volt ékesítve, csupán a kezdeményezők által idejében fölismert veszélyeket tette egyre valószínűsőbbá. És azt is tudjuk, hogy az engedélyezést követő három esztendőben, napjainkig, mennyit romlott a helyzet. A magyar kisebbségek sorsa – különös tekintettel az erdélyi és felvidéki magyarságra (romániai és szlovákiai) – mára már mindenki számára sűrű felkiáltójelekkel mutatja, követeli, hogy itt valóban bethleni munkára van – vagy lenne szükség. Hogy sok tekintetben a 24. óra utolsó perceire fordult az örült mutató. S ebben bizony – ne szépítsük a dolgot – országunk pártja és kormánya rendesen besegített!” (Részlet Nagy Gáspár az 1988-as Itt-Ott Találkozón elhangzott ismertetéséből. *Itt-Ott*, 1988/3, 15–18.)

magyarság kényszerű asszimilációjának megakadályozásáért harcoltak. Így az Alapítvány díjaival egyszerre pótolta e hiányosságot, s adott egyúttal biztatást, erkölcsi elégtételt e kiválóságok magyarságmegtartó munkájához. Az Alapítvány a szomszéd népek azon kiemelkedő képviselőit is díjazta a Németh László-i tejtestvériség gondolatának jegyében, akik sokat tettek a határokon átívelő szellemi, kulturális közösségért, amelyet Közép-Európának hívhatunk.

A Titkárság is még 1985-ben megtartotta alakuló ülését, októ-

ber 14-én, Bakos István lakásán. A titkárság tagjain kívül gyakran volt jelen a kéthavonta tartott összejöveteleken Bíró Zoltán, Für Lajos, Kósa Ferenc, vagy az alapítók képviselőiben Csoóri Sándor. Az ügyrend összeállításában Bihari Mihály működött közre, s a titkárság munkájába Illyés Gyula veje, Kodolányi Gyula is bekapcsolódott. Az alakulást követő, 1986-os év már a szervezett és szervezetszerű működést valósította meg, sor került az első hivatalos Bethlen Gábor-díj átadására, amelyet Domokos Pál Péter, a moldvai csángók életét kutató idős néprajztudós kapta.

²⁸ Lásd erről Kiss Ferenc 1980. december 23-i naplóbejegyzését. In: *Emlékkönyv dr. Kiss Ferenc irodalomtörténész, író, kritikus, tanár 85. születésnapja alkalmából*. Szerk. Ifj. Kiss Ferenc – Bakos István. Budapest, Kairosz, 2013, 160–162.

Miután az Alapítvány hivatalos elismertetése elől fél évtizedes állóháborút követően elhárult az akadály, az elsőrendű feladat annak az anyagi bázisnak a megteremtése lett, amely a célkitűzések megvalósítását lehetővé tette. Most derülhetett ki, hogy a Bethlen Gábor Alapítvány kezdeményezése, szemlélete vajon megkapja-e azt a társadalmi támogatást, amelyet az alapítók reméltek: a széles tömegek szolidárisak lesznek-e az Alapítvánnyal és annak céljaival? Vajon az Alapítvány, mint civil kezdeményezés, talál-e a társadalomban annyi civil támogatást, kurázsit, amely valóban létrehozhatja a demokrácia kis köreit, a szabad és független kezdeményezések azon hálóját, amelybe kapaszkodva túl lehet lendülni a pártállam falain kívülre, meg lehet hódítani és élhetővé lehet tenni a hatalom sáncain kívül, de a jogszabályok keretein belüli határmezsgyét? Az anyagi hozzájárulásokban megnyilvánuló szolidaritás ezekre a kérdésekre adhatott választ, a csatlakozások valódi tétje ez volt.

1985 szeptemberétől – bár a *Felhívás* nem jelenhetett meg, de – az alapítványi számla OTP-nél történő megnyitását követően érkeztek a csekkbefizetések, elsők között Vas István írótól, Dr. Juhász István és Benda Kálmán történésztől 10-10.000 forint, Gombár Csabától, Vargyas Lajostól, Jancsó Adriennről, Király Tibor, Szabó Gábor kurátoroktól jellemzően 1000 és 8000 forint közötti összegek. A támogatói kör összetételéből jól látható, hogy az Alapítvány elsősorban a népi-nemzeti szellemiséghez kötődő írókat, művészeket szólította meg, illetőleg azon értelmiségieket, akik ugyan nem kötődtek ehhez az irányzathoz, de a rendszerrel szembenálló kez-

deményezéssel egyetértettek. Az Alapítvány sorsa azonban nem ezen a közel félszáz adományozón múlott, a jövőt csak az jelenthette, ha szándékuk szerint meg tudják szólítani, maguk mellé tudják állítani a tömegeket, azokat a „kisembereket”, akik hosszú távon életben tudják tartani a kezdeményezést és azt a civil hátteret jelenthetik, amely az Alapítvány működésének egyetlen hitelesítése.

A tiltás miatt ez elég lehetetlen vállalkozásnak tűnt, hiszen éppen a nyilvánosság előtti kapcsolatfelvételt nem engedélyezte az államhatalom, amely az összeköttetést jelenthette volna az Alapítvány és a társadalom között. A sajtónyilvánosság hiányában ugyanakkor elindult a személyes kapcsolatokon keresztüli mozgósítás, amelynek az eredménye ekkor még kérdéses volt. Nem sok reménnyel biztatott például az, hogy az 1983-ban indított, a Nemzeti Színház újjáépítését támogató adománygyűjtés – amely teljes politikai támogatással és kormányzati intézkedésekkel indult a nagy nyilvánosság előtt – a célhoz mérten csekély eredményeket hozott. Vagy intő jel lehetett volna az 1984-ben létrehozott településfejlesztési hozzájárulás intézményének mérsékelt sikere, amely a közösségi célok megvalósítása érdekében a lakosság önkéntes hozzájárulására is építeni kívánt.

Fennmaradt az Alapítvány titkáranak, Nagy Gáspárnak a kézírással vezetett, a befizetőket feljegyző kézirata, amelyből képet kaphatunk a kezdeti adományozói körről. Az ötoldalas dokumentum 1986. január közepén zárult, azaz lényegében az első szűk félév, 1985. szeptember és december közötti időszak eredményeiről számolhat be nekünk.

A lista 190 nevet tartalmaz. Az adományozók között továbbiakban is szerepelnek „nagy nevek”, s most már megjelennek más irányzatokhoz, adott esetben a demokratikus ellenzékhez kötődő személyek is. Így csatlakozott Sánta Ferenc és Nemes Nagy Ágnes, Vekerdi László, Nagy Gáspár, Horgas Béla és Levendel Júlia, dr. Levendel László, Illés Endre, Vészi Endre, Lakatos István, Erdész Ádám, Szervátiusz Tibor, Lengyel Péter, Rónay László, Orbán Ottó, Cseres Tibor, Mándy Iván, Takács Zsuzsa, Mezey Katalin és Oláh János, Végh Antal, Berkes Erzsébet, Bertók László, Sarusi Mihály, Bakonyi István, Réz Pál, Rab Zsuzsa, Mécs Imre, Gyurácz Ferenc, az *Életünk* szerkesztője, Bor Ambur, valamint Keserű Katalin művészettörténész. A befizetések között jelentősnek számítottak a 3-4-5.000 forint feletti összegek, például Vekerdi Lászlóé (10.000), de számos kisbefizetés érkezett, 100-200-500 forint összegekben. Az adományok két szélső értéke – felülről a 100.000 Ft (ez Balog István budapesti lakostól származott), alulról pedig 20 forintos befizetés (Molnár László Kőbányáról) – egyaránt nagyon fontos volt a kezdeményezők számára.

A befizetők között nemcsak magánszemélyek, de intézmények is szerepeltek. Egyfelől szinte azonnal megjelentek az egyházak és szervezeteik, képviselőik, így például a Dunamelléki Református Egyházkerület (10.000 forint), az Adventista Egyház (2.000 forint), az Evangélikus Egyház, a boldogi Római Katolikus Plébánia, a magyar állam által a két évtizedig kinevezésében akadályozott dr. Belon Gellért püspök, valamint a kecskeméti Piarista Gimnázium. Iskolák, intézetek széles köre is csatlakozott támogatásával az Alapítványhoz, így például az Eger és Vidéke ÁFÉSZ (3.000), a

Békés Megyei Levéltár (5.000), a pestlőrinci Bajcsy-Zsilinszky Általános Iskola (640 forinttal!), a Rajk László Kollégium (Németh Zsolt képviselte, 10.000 forinttal). Az ország minden területéről érkezett befizetés, a zöme Budapestről, ám hogy az Alapítvány az egész országban támogatókat tudhatott maga mögött, azt jól igazolja, hogy Zalaegerszegtől Békéscsabáig és Gyuláig, Debrecentől Szolnokon, Kecskeméten, Szegeden át Miskolcig, Mezőkövesdig és Jánoshalmáig, a Balatonig és Mosonmagyaróvárig terjedt a befizetők köre. A Dél-Dunántúl ugyanakkor érintetlen maradt, ide ekkor nem értek el a személyes kapcsolatok. A fennmaradt iratok tanúsága szerint azonban nemcsak országhatáron belül, hanem az elszakított magyarság köreiben is toborozták a csatlakozókat. Egy Rozsnyó környékéről fennmaradt gyűjtőívből tudhatjuk, hogy a helybéli tanítók és nyugdíjasok körében is folyt az adományok gyűjtése, 20-30-50-100 korona összegben. Az első hullám, a tiltás ellenére 600.000 forintot meghaladó adományt hozott. A következő szűk fél évben pedig, 1986. május végére, Márton János, a kuratórium elnökének beszámolója szerint az Alapítvány vagyona a tízmillió forintot közelítő mértékűre nőtt!²⁹ Az adományok nemcsak határon belülről és az elszakított magyarság köréből, de külföldről, elsősorban a nyugati emigrációba kényszerült magyarok részéről, Nyugat-Európából és Amerikából is érkeztek. Nemcsak pénzádomány gyűlt, hanem ingatlant is felajánlottak az Alapítványnak.

Ez a nagyarányú adakozás volt a biztosítéka annak, hogy az Alapítvány az engedélyezését követően

küldetését teljesíthesse. Azt a tényt, hogy az Alapítvány a teljes elhallgatás állapotában szűk egy év alatt, 1985 és 1986 fordulóján ilyen nagyságrendű vagyont tudott felhalmozni magánszemélyektől és civil szervezetektől, véleményem szerint nyugodtan nevezhetjük gátszakadásszerű szimpátiatüntetésnek. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy már itt gyülekezett – de akár a lakiteleki Antológia-est közel ötszáz fős közönségében is – a néhány évvel későbbi első szabad választás győztesének, a Magyar Demokrata Fórumnak a többséget biztosító szavazótábora. Ezek az emberek a pénzüket és nevüket adták a pártállami hatalom idején ahhoz, hogy a Bethlen Gábor Alapítvány, mint egy független civil szerveződés, egy mozgalom, egy eszmei irányzat szervezeteként céljait megvalósíthassa.

²⁹ Lásd erről: Zelei Miklós: Bethlen Gábor Alapítvány: pénzkérdés. Interjú Márton Jánossal. *HVG*, 1986. 05. 31. 51.